

ЧИТАЮЧИ СЛОВНИК

УДК 811.161.2:81'366'374.81

Валентина Критська

м. Київ

«ГРАМАТИЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. СЛОВОЗМІНА» В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

У статті запропоновано можливі шляхи використання матеріалів «Грамматичного словника української літературної мови. Словозміна» для розв'язання сучасних теоретичних і прикладних завдань українського мовознавства.

Ключові слова: словозміна, модель словозмінної парадигми, флексійний набір, схема наголошування, зміни в основі, система словозмінних парадигм.

Минуло вже понад рік з часу видання «Грамматичного словника української літературної мови. Словозміна» (далі — Словник) [23] — нового для україністики типу словника, що був укладений у відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України (до 1 січня 2011 року — Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України). З'явилися перші друковані рецензії [8; 35; 44], автори отримали відгуки колег-мовознавців, викладачів української мови (вони відгукнулися найпершими), окремих користувачів, які ми сприймаємо з пошаною і вдячністю. Проаналізувавши зауваження й запитання, які виникли в рецензентів і користувачів, ми хочемо ще раз зупинитися на засадах моделювання словозміни в Словнику, проблемах, які постали у зв'язку з ним, способах їх вирішення та наслідках цих рішень для використання Словника в теоретичних і прикладних дослідженнях.

Назва «граматичний» точно відбиває призначення Словника подати відомості про граматику мови — «обмежену,

© В.І. КРИТСЬКА, 2013

фіксовану систему норм видозміни слів і поєднання їх у складі незліченних у своїх кількісних і змістових проявах речень» [5]. Наш Словник подає відомості тільки про одну частину граматики мови — систему видозміни слів, тобто словозміну, формотворення, морфологію у вузькому розумінні (без словотвору) [6; 7]. Словник зайняв нішу, що пустувала, в ряду граматичних словників української мови. Зокрема, у відділі структурно-математичної лінгвістики укладено «Словник афіксальних морфем української мови» [17], «Кореневий гніздовий словник української мови» [16], «Шкільний словотвірний словник сучасної української мови» [18]. Побачили світ і словники, підготовлені в інших наукових і освітніх закладах України, серед них словники окремих частин мови [1; 7; 12], морфемні словники І.Т. Яценка і Л.М. Полюги [34; 46]. Елементи словотворення запроваджено до нового словника іншомовних слів С.П. Бибик і Г.М. Сюти [3].

Проблеми української словозміни досліджували у відділі структурно-математичної лінгвістики впродовж багатьох років [28; 30; 38; 45], а з появою комп'ютерної техніки розпочалося створення спочатку експериментальних, а згодом і реальних систем автоматичного аналізу тексту, зокрема його морфологічної структури [19; 20]. Отже, «Грамматичний словник української літературної мови. Словозміна» став, з одного боку, практичним упровадженням набутків нашого колективу з вивчення проблем словозміни. З іншого, він відповідає на нагальну вимогу суспільства до українського словникарства зафіксувати стан будови української мови у певний період часу, зокрема її системи словозміни. Адже після здобуття незалежності почався новий етап розвитку української мови, а зміни в граматиці необхідно розглядати, відштовхуючись від певного еталону мови. Основними джерелами Словника були словники радянського періоду, на базі яких і створювався Словник. Тому, хоча робота над Словником розпочалася 2000 року, його можна вважати еталоном з питань словозміни періоду до незалежності (з урахуваннями подальшими змінами лексичного складу мови).

Вихідним реєстром Словника був реєстр першого видання «Орфографічного словника української мови», виданого за роки незалежності [31]. Реєстр Словника уточнювався до року його видання включно. Зокрема, зроблено заміни росіянізмів, прикметників, активних дієприкметників на лексичні відповідники, кодифіковані в нових словниках української мови, зокрема похідних з префіксами **обез-** на слова з префіксом **зне-** (*обеззараження* — *зnezараження*), доповнено групи спільнокореневих слів префіксальними новотворами (зокрема, видовими відповідниками доконаного виду двовидових дієслів з префіксами **з-** та **за-**), враховано тенденцію в сучасній мові використання іменників середнього роду на позначення опрідметненої дії для заміни іменників жіночого роду із суфіксом **-овк(а)** (*блокіровка* — *блокування*), скорочено кількість іменників, які традиційно подавали в множині: вилучено ті, які потенційно могли утворити форму однини. Залишено

іменники з префіксом **пів** (відповідно до чинного правопису 1993 р. [42]), їх додано до множинних іменників — за синтаксичними ознаками, пор. *Мої пів'яблука я віддав сестрі, На Сонці стався найпотужніший за останні півроку вибух.*

Потенційно можливі форми подано до всіх реєстрових змінюваних слів, зокрема форми множини, вживання яких унаслідок семантичних зсувів можливе, особливо в поезії, пор.: *...він пережив три вічності в три ночі* (Леся Українка), *...збіжжя стелилися чудові* (Б. Лепкий), *...вдягаєм в правди стислі й вперті...* (Б.-І. Антонич), *...Одчай темних, мрій таємних...* (М. Бажан), *Мільярди вір зариті у чорнозем, мільярди щастя розвіяні у прах* (В. Симоненко), *«Асфальтами розбитими, Кудись несе лінива течія»* (С. Вакарчук), *... в оселі тиш..., ...зогиджених екзотик...* (Ю. Андрухович), а також у сучасній загальній і професійній мовній практиці: *Економіки 12 країн Євросоюзу визнані нестабільними, в МСФЗ виникли різні практики визнання доходу..., Знизивши ризики роботи з паливом, ми зможемо скоротити час підготовки до пусків...* тощо. Неуживаність форм множини в Словнику позначено хвилястою лінією після характеристики флексійного набору (**телятина** ж -а л̣ О).

Остаточний реєстр Словника налічує близько 140 тис. слів у традиційній вихідній формі з наголосом за чинним правописом [42]. Порядок розташування реєстрових слів — зворотний, за алфавітом з кінця слова. Тобто слова згруповано за абеткою, починаючи не з першої, а з кінцевої їхньої літери (від А до Я). Окремі групи слів також розташовано за порядком літер з їхнього кінця, наприклад, *ріг, відріг, оберіг, козеріг, пиріг* або *мідь, ведмідь, алюмомідь, прорідь, безвихідь*. Завдяки цьому поруч розміщено слова, однакові чи подібні за змінюванням (відмінюванням або дієвідмінюванням). Кожне змінюване слово реєстру представлено як множину наголошених словоформ. Подання словозміни можна було б залишити й у такій формі (так зроблено, наприклад, у граматичних словниках білоруської мови [9; 10; 11], а також в електронних версіях словників української [14] та польської мов [47]). Інший спосіб представлення моделей словозміни обрав А. А. Залізняка в його «Граматичному словнику російської мови». У цій праці словозміну російської мови подано з частковою інформацією про керування дієслів [13]. Кожний словозмінний тип отримав індекс, що узагальнює його ознаки, описані в докладно розробленій граматичній частині словника (формальній граматиці мови). Індокси не є однозначними: їх інтерпретовано залежно від буквеної структури слова за правилами такої спеціальної граматики.

Ураховавши досвід використання словника А.А. Залізняка (єдиного граматичного словника слов'янських мов на кінець 1970-х років), ми розробили свій спосіб опису типів словозмінних парадигм (порівняльний аналіз нашого підходу з підходами укладачів інших граматичних словників див. [22]). Отже, система словозмінних парадигм української мови, або типів формотворення, представлена в Словнику як сукупність описів-кодів за правилами спеціальної метамови, в якій кожному

з кодів відповідає зразок відмінювання чи дієвідмінювання. Усього визначено 1043 типи формотворення для змінюваних слів усіх частин мови. Їх умістив Додаток 2 до Словника. Кожне реєстрове слово отримало код свого типу формотворення, тобто було здійснено словозмінну класифікацію лексики. За кодом користувач може подивитися зразок змінювання слова в таблицях словозмінних парадигм, використавши Словник як орфографічний словник-довідник, у якому кожне слово у вихідній формі (лему) розгорнуто в усю парадигму його наявних текстових форм. Показник частини мови реєстрових слів вказано в інформації до слів реєстру Словника. Зразки відмінювання слів у таблицях упорядковано за частинами мови.

Стаття Словника має такі складники — позиції інформації про слово, позначеної спеціальними символами. Крім самого реєстрового слова у першій позиції, вказано його частину мови — лексико-граматичний клас (або її підклас — за родами в іменників, за синтаксичною функцією у займенників та числівників, за видом у дієслів). У третій позиції вміщено флексії реєстрового слова для імен або кінцевий суфікс основи у дієслів. Четверта позиція заповнена кодом — формалізованим описом типу змінювання слова, його типу парадигми (у межах частини мови чи підкласу). Код включає інформацію про флексійний набір типу парадигми (ФН), схему наголошування слова (СН) та перелік змін в його основі, що відбуваються під час формотворення. Остання позиція — місце для додаткової інформації про змінювання слова і приміток (див. приклади далі). Примітки стосуються, зокрема, семантики слова (наприклад, за наявності пароніма: *адрес* — *адреса*, *мелодичний* — *мелодійний*) чи інформують про наявність фонетичного варіанта (*корегований* — *коригований*).

Одну словникову статтю утворюють:

1) омоніми з однаковим типом словозміни: **пас** ч -0 1 О (у гри; рух гіпнотизера) — в одній статті об'єднано два омоніми, але окрема стаття для **пас** ч -0 1мм О(м)Ф (приводний ремінь). Тут літера **ч** позначає іменник чоловічого роду, **-0** вказує на нульове закінчення, **1 О** та **1мм О(м)Ф** — коди, у яких **1** та **1мм** позначають флексійний набір, **О** та **О(м)Ф** — схему наголошування. У круглих дужках подано значення омонімів. Як видно з прикладу, код відображує неоднаковість змінювання омонімів залежно від їхнього значення;

2) лексеми, що належать до двох підкласів (**скнара** чі -а 22 О # жі 1 О — слово двох родів — чоловічого і жіночого, істота, інформація після позначки # подана у словниковій статті як додаткова; двовидове дієслово **хрестити** нед -и- 11 ОФ4 QИ # док (**нед** і **док** — позначки підкласів виду), обидва дієслова мають той самий тип змінювання, не утворюють окремих словникових статей;

3) лексеми, що мають дві вихідні форми (**маркетинг** ч -0 8 О//О — однаковий тип парадигми, позначка // вказує на зміну позиції вихідного наголосу; **толочити** нед -и- 10 ОО1 И # **толочити** 8 ОФ4 И, в остан-

ньому прикладі тип парадигми відрізняється флексійним набором — **10** та **8**, відповідно, схемою наголошування — **001** та **0Ф4**, зміна в основі однакова);

4) лексеми, що мають одну вихідну форму, але два типи змінювання (**тяжіти** нед -і- 7 001 # 8 0Ф2 U1; **вихор** ч -0 7 0 # 7 0 А (вітер). Для розрізнення варіантів словозміни використано символ #.

Труднощі викликали випадки, коли в багатозначних словах окремі значення спричиняють відмінний тип змінювання. Вони можуть утворювати окрему словникову статтю, до таких слів подано семантичний коментар у дужках. Наприклад: **знак** ч -0 2 0 (позначка; марка; літера; сигнал) та **знак** ч -0 49 0Ф-4 (слід; відбиток; прикмета). Такий же коментар уміщено й у випадках, якщо в одній словниковій статті подано окрему інформацію про словозміну слова в різних його значеннях: **інструмент** ч -0 1 0 (окремий предмет) # ч 7 0 (збірн.). Проблема омонімії й багатозначності є традиційно складною. На наш погляд, до критеріїв виділення в окреме слово варіанта багатозначного слова, разом з наявністю окремого значення, можна залучити і формальний критерій — їхні різні словозмінні парадигми. Відмінності формотворення варіанта слова свідчать про процес його виділення в окреме слово. У Словнику можливих кандидатів на виокремлення слід шукати серед слів з коментарями, які в СУМі подано як окремі значення слова або окремі відтінки його значення.

Словникова стаття охоплює ту інформацію, яка передбачає використання Словника і як орфографічного, і як матеріалу для розв'язання навчальних чи дослідницьких завдань, тобто і в теоретичному, і в практичному плані (одержання довідок, редагування текстів, навчання мови як рідної та як іноземної, переклад тощо).

Основна інформація словникової статті — код типу словозмінної парадигми. Тип словозмінної парадигми в українській мові залежить від багатьох чинників. Імена та дієслова мають розбіжні схеми формотворення (відмінкову та особову відповідно). В імен різних частин мови різна кількість підпарадигм (і словоформ). Кожна частина мови (а також її підклас) має своє обмежене коло типів парадигм [6: 86–87]. У межах підкласів розрізняють, зокрема, іменники на позначення неістот та істот (серед останніх окремі групи складають особи й свійські тварини), у дієслів доконаного і недоконаного виду відрізняються граматичні значення форм з однаковими флексіями (майбутнього/теперішнього часу відповідно). Отже, змоделювати словозмінну парадигму можливо різними шляхами, обираючи для моделі різні її характеристики. У моделі Словника за об'єкт моделювання було обрано формальні (поверхневі) показники творення словозмінних парадигм, загальні для всіх частин мови: набір закінчень, схему наголошування, факультативно — буквені зміни в основах. Усі інші характеристики, семантичні й функціональні, хоча і залишаються поза моделлю, так чи так враховуються при визначенні типу парадигми.

Окремі характеристики типів парадигм та їхні зразки зібрано в таблиці за частинами мови та підкласами. Показник істоти (літера **і**) входить до позначки підкласу іменника, але на тип парадигми не впливає, оскільки розбіжність форм знахідного відмінка вказано у зразках змінування (**повінь, гусінь** — відповідно, флексії **-і** та **-ей** у знахідному відмінку множини іменників жіночого роду; **плащ, лящ** — у знахідному відмінку однини флексії, відповідно, **-о** та **-а**, множини — флексії **-і** та **-ів** в іменників чоловічого роду). Проте, як виняток, для іменників на позначення осіб (чоловічого роду) передбачено варіанти типів парадигм, які визначено для не-осіб, пор. **трофей, змій** — 15 О, **герой** — 15мм О, у місцевому відмінку подано додаткову форму, а для іменників на позначення свійських тварин (середнього роду) є варіанти типів парадигм, які встановлено для інших іменників, пор. **руча, дівча** — 22 ФрдмО Ю, **лоша** — 22зз(мн.) ФрдмО Ю).

Отже, відповідно до моделі словозмінної парадигми, опис типів парадигм представлений числово-буквеним кодом з позначками трьох характеристик словоформ (див. приклади вище). У першій позиції — флексійний набір (позначений числом з можливими додатковими символами). Друга позиція — схема наголошування (позначена великими літерами **О** (основа) та **Ф** (флексія) з можливими додатковими символами). Третя позиція вказує на операції буквених замінів в основі за правилом «А замінюємо на Б» — А/Б. Для цих позначок використано великі літери трьох алфавітів (українського, латинського, російського — крім літер **О** та **Ф**) з можливими цифровими символами.

Вище вже йшлося про те, що кожне слово реєстру попередньо було представлено як множину словоформ. Ці множини треба було впорядкувати за схемами творення словозмінних парадигм. Виявилось, що не для всіх словоформ знайшлося місце у традиційних схемах, зокрема для імен. Поза парадигмою залишалися словоформи іменників, що становлять вцілілі колишні форми двоїни й вживаються в числівниково-іменникових комплексах (*Два мої/моїх старші/старших брати поїхали* — *Мої старші брати поїхали*), у разі рухомого наголосу в парадигмі вони відрізняються від форм називного множини наголошуванням за підпарадигмою однини. Але крім цієї формальної відмінності, є й відмінності функціональні, а саме: означення до таких іменників можливі у формах родового або називного відмінків множини, а присудок — у формі множини чи в безособовій формі (*Згоріло 4 найбільших будинки* — *У Чернівцях через підпал сухої трави згоріли чотири дачі*). Зважаючи на наведені ознаки, до схем формотворення іменних частин мови в нашому Словнику було введено три відмінки додаткової грами числа — так званого обмеженого числа [2]: називний, родовий і знахідний [21]. Це нововведення до складу традиційної словозмінної парадигми імен мало на меті внормування відмінкового статусу залишків форм двоїни (див. Таблицю 6 в: [39: 127], де подано схему наголошування іменників з числівниками *два* — *чотири*, але ці форми зараховано до варіантів множини). Відомості про зміни

форм двоїни в сучасній українській літературній мові знаходимо в інших граматиках, зокрема, у «Граматичній руської мови» Степана Смаль-Стоцького та Федора Гартнера (Відень, 1914), історичній граматичній [15]. Подають такі форми і в словниках інших типів, див. «Словник наголосів української літературної мови» М. І. Погрібного (К., 1959), «Словник наголосів» С. І. Головащука (К., 2003), сучасні орфографічні та орфоепічні словники [33; 43], а також довідники з культури української мови, зокрема «Довідник з українського правопису» (К., 1984).

Ще одна відмінність від традиційної схеми іменникової словозміни в Словнику — це введення другого місцевого відмінка для словоформ однини у сполученнях з прийменником **по** (у просторовому значенні): пор. *у/при/на кабінеті, кабінетові* — *по кабінету* або *у снігу* — *по снігу*. Відмінності форм у таких випадках виражені флексією чи наголосом. Було визначено, що різною є кількість флексій і форм того самого іменника в цьому відмінку взагалі та, зокрема, з прийменником **по** і групою інших прийменників у іменників чоловічого і середнього роду. Відомо, що значення місцевого відмінка за прийменником **по** закріпилося пізніше, ніж у інших прийменників цього відмінка [15], як результат історичного розвитку прийменникової системи української мови. У [39: 77] було показано, що словоформи з прийменником **по** на позначення місця дії від іменників II відміни чоловічого і середнього роду вживаються як норма з флексією -у (хоча виділити додатковий відмінок, як вважали автори цієї праці, було б недоцільно). Те саме констатує І.Г. Матвіяс [27: 115], зауважуючи, що прийменник **по** генетично є прийменником давального відмінка. На це звернув увагу і в таблицях словозміни української мови О.О. Тараненко [40] (Додаток № 1: 179). Особливості співвідношення відмінкових флексій та прийменників у місцевому відмінку глибоко проаналізувала Н.М. Сологуб у розділі «Варіантні флексії місцевого відмінка однини іменників II відміни» колективної монографії «Морфологічна будова сучасної української мови» [37]. Значна варіативність форм місцевого відмінка свідчить про те, що він ще остаточно не усталився для всіх іменників чоловічого і середнього роду на відміну від іменників жіночого роду: *у/на/при/по дорозі* (пор. з російською, де цей прийменник уживається з флексіями давального відмінка). І.Р. Вихованець у статті про два підходи до визначення статусу місцевого відмінка пише, що словосполучення дієслівного постфікса (прийменника) **по** з формою місцевого відмінка набуває ознак «динамічної локативності», функції «шляху руху» [4: 30]. Вірогідно, саме це обмеження семантики спричиняє обмеженість вибору флексії з прийменником **по**.

Щодо форм кличного відмінка, то їх подано до всіх іменників, а не тільки для іменників на позначення осіб, і прикметників (в останніх як граматично підпорядкованих іменникові — пор. міркування про доцільність цього в [6: 130–132]). На приклади їхнього активного вживання натрапляємо як у мові фольклору, так і в мові художньої літератури:

повій, вітре; не рости, кропе; скрипка моя дубовая; не шуми, луже, зелений байраче; мріє, не зрадь (Леся Українка); *Наша мово* (Олександр Олесь); *Веселко моя золота* (А. Малишко); *Ой, біжи, біжи, досадо* (В. Симоненко); *О Націє, дужа і вічна* (Олег Ольжич); *хрещатицький узвозе* (І. Калинець).

Дієслівні парадигми представлені в Словнику так званими морфологічними парадигмами [41: 477], тобто включають три підпарадигми: теперішнього (для недоконаного виду) / майбутнього (для доконаного виду), минулого часу дійсного способу та наказового способу, а також інфінітив. Інші підпарадигми дієслова розглянуто окремо як утворені за однаковими правилами для всіх дієслів. Єдиною основою дієслівної парадигми було обрано основу інфінітива (за визначенням [6: 279]), відносно якої відбуваються всі перетворення у словоформах парадигми.

Зміна традиційних схем відмінювання, продиктована сучасним станом формотворення української мови, потребує, на нашу думку, глибшого теоретичного осмислення. Адже результат словозміни як системи, що надана нам у безпосередньому спогляданні, є тією базою, на якій ґрунтовано все граматичне вчення, і будь-які зміни в трактуванні цієї системи ведуть до необхідності й перегляду засад теоретичної граматики. Також Словник надає матеріал для порівняння парадигм іменників чоловічого й жіночого роду, підсистема парадигм останніх виглядає упорядкованішою, тоді як парадигми іменників чоловічого роду переважають кількісно, виділяючи дрібніші групи іменників за типом властивої їм словозміни.

Як уже було вказано вище, словозмінні парадигми поділено на типи окремо в кожній частині мови і підкласі. Основною, вихідною характеристикою типу парадигми є флексійний набір. Варіації одного ФН стосуються флексій з однаковим граматичним значенням, якщо є варіанти словоформ в одному відмінку чи варіанти особових форм. Наприклад, у дієслів ФН **Іі** відрізняється від ФН **1** наявністю двох варіантів інфінітива з різним наголосом: *клясти* — *клясти*; іменник *плахта* з ФН **1rrr(мн.)** у родовому відмінку множини представлений трьома варіантами: *плахт* — *плахт* — *плахот* з нульовою флексією, але різними змінами в основі; у слова *дід* ФН **1к** відрізняється від ФН **1** нетиповою флексією *-у* в кличному відмінку замість *-е* (*діду*, але *сусіде*).

Підхід до поділу на основу та флексію в нашому словнику відрізняється від звичного, втіленого, наприклад, у томі «Морфологія» (К., 1969) академічної граматики «Сучасна українська літературна мова» в 5-ти томах. Ідеться про словоформи з основами на **ј** та пом'якшений приголосний, що орфографічно передаються, відповідно, літерами **й** та **ь**, якщо флексія відсутня, а в інших випадках використовують літери **я, і, ю, є, ї**. Традиційно форми без флексій, представлених у зразках словозміни, граматики та посібники подають з однією основою (*край, читай*), інші форми — з другою (*кра-, чита-: кра-ю, кра-єм..., чита-ю, чита-ємо...*), в якій йотацію основи в її орфографічному записі «поглинає» йотована флексія [6; 42]. Ми свідомо для ідентичності представ-

лення графічних основ у словах на зразок *кра-й*, *ден-ь*, *чита-й* та формах на зразок *син-ього* від *син-ій*, *безкра-його* від *безкра-ій*, літери **й** та **ь** (як показники чистих основ у ряду з символом нульової флексії словоформ *будинок-0*, *сторін-0*) зараховуємо до флексій, тобто приймаємо єдиний підхід до всіх випадків поділу таких слів на основу та флексію. Такий принцип подання основ традиційно прийнятий у славістиці для укладання морфемних словників. Наприклад, так подано слова з нульовою флексією. Для того, щоб показати пом'якшення основи вихідної форми слів на зразок *кошель*, яке у формах непрямих відмінків «поглинає» літера **ё**, крім знака нульової флексії, подають і **ь**, пор. *кошел-ь0* (А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова. Словарь морфем русского языка. — М., 1986). За відсутності літери на позначення звукосполучення **йо**, у вищеназваних позиціях використовуються буквосполучення **йю** та **ью**. Це певним чином порушує системність правопису, хоча не впливає на підхід до поділу на основу і флексію у Словнику.

Для користування Словником, так само як і під час вивчення мови та її граматики на матеріалі запису слів і текстів в орфографічному варіанті, необхідно завжди мати на увазі цю умовність поділу на орфографічні основу і флексію (квазіоснову й квазіфлексію за іншою термінологією), що спричинені винятково українською орфографією: маємо на увазі подвійну функцію літер **я**, **ю**, **є**, а також функцію літери **як** завжди складотворчу **ї** [41: 765]. До того ж, за правилами української орфографії пом'якшеність/твердість кінцевого приголосного основи слова при словозміні формально однозначно визначають за флексіями: *стін-а* — *стін-і*, *мир-0* — у *мир-і*, *вікн-о* — у *вікн-і*, *зелен-ий* — *зелен-ій*, *тер-ти* — *тр-імо*, *кин-у* — *кин-ьмо*, *випрям-и* — *випрям-імо*. Тому в Словнику не передбачено інших правил, що вказують на зміни цього типу в основах, їх опосередковано визначено за флексійними наборами.

Єдиний підхід до однакових фактів уможливорює формулювання однозначних правил співвіднесеності звукової, фонологічної та орфографічної систем української мови. З іншого боку, завдяки цьому полегшується лінгводидактичний процес, а саме навчання читання й правопису рідної мови, а також навчання читати і розмовляти українською як нерідною мовою.

У теоретичному плані цікавим є порівняння класифікацій орфографічних парадигм, поданих у Словнику, і фонологічних парадигм на основі попередньо розроблених правил переходу від орфографічної до фонологічної системи, адже орфографія є вторинною системою передавання мовлення на відміну від фонологічної як первинної, вихідної для правопису.

Схеми наголошування засвідчують різновиди як нерухомого наголосу (на основі — **О** або на флексії — **Ф**), так і рухомого наголосу, здатного пересуватися з основи на флексію і навпаки, а також переходити зі складу на склад у межах основ. В імен і дієслів різні правила побудови та означування таких схем.

В іменниках рухомий наголос фіксовано в межах основи називного відмінка однини (у множинних іменників — називного відмінка). Він здатен переходити з основи на флексію і з флексії на основу. У разі переходу наголосу в межах основи в таблиці схем до літери **О** додаються числові позначки, які вказують на номер голосної літери з кінця основи. Наприклад, СН іменника *озеро* **О2О1** — перше **О** з числом **2** вказує на наголошування словоформ в однині (на голосній основи **о**), друге **О** з числом **1** показує перехід наголосу на голосну **е** в множині (*озеро* — *озера*, але *два озера* у формах обмеженого числа (двоїни)). Спостерігаємо тут відмінність між словами з різним значенням роду. У формах обмеженого числа іменники жіночого роду у всіх трьох виділених у Словнику відмінках (називному, родовому та знахідному) повторюють наголос однини, іменники чоловічого і середнього родів повторюють його в називному і знахідному відмінках, а в родовому відмінку тільки група іменників чоловічого роду також має наголошення однини (*5 років, місяців, килимів, фунтів, пудів*).

Рухомий наголос переходить з основи в однині (**О**) на флексію в множині (позначення **ОФ** у Словнику). Форми відмінків множини, у яких наголос залишається на основі, вказано після літери **Ф**: зуб СН **ОФнзк** — у називному, знахідному і кличному відмінках множини наголос на основі (*зуби*), а в решті відмінкових форм — переходить на флексію (*зубів, зубам...*).

При пересуванні з флексії на основу наголос може бути на першій, другій і третій голосній (як складотворчому компоненті слова) з кінця основи. Відповідні позначки: **ФО2** (іменник чоловічого роду *ріжок, ріжка...* — *ріжки...*), у вихідній формі голосна **і** друга від кінця основи (перша — **о**), тут у всіх інших відмінках, крім вихідного без флексії, наголос на флексії, тому ставимо позначку **Ф** в однині. У разі переходу наголосу на першу голосну з кінця, додаткової позначки не ставимо (**ФО**, іменник середнього роду *село: село, села...* — *села...*).

Найскладніші схеми наголошування позначено літерами **О** та **Ф** з номером. Розгляньмо, наприклад, схему наголошування **ФО-1** іменника середнього роду *плече*: в однині у всіх формах наголос на флексії (**Ф**), у множині наголос переходить з флексії на основу (**О**) нестандартно: *плечі, плечей* і *пліч, плечі, плечам, плечима, плечах, плечі*. Подібних складних схем небагато, серед іменників їх 12, це схеми поодиноких слів. Вони є ілюстрацією до відомого правила будови природних систем — такі системи не можуть бути повністю формалізованими, тобто застиглими, інакше їх розвиток припиниться. Тому цікавою теоретичною проблемою є вивчення відхилень схем наголошування від основних, типових, що можна зробити за їх позначками у відповідних таблицях Словника.

Схеми наголошування дієслів складніші через можливе різне наголошування у формі інфінітива й у формах трьох виділених підпарадигм. Для позначення схем наголошування був обраний буквено-

числовий спосіб. СН **001, ФФ** — незмінний наголос, відповідно, на основі (*співати, співаю..., співала..., співай...*) чи не на основі — на суфіксі **-ти** інфінітива й особових флексіях (*гребти, гребу..., гребла..., гребти...*). Суфікс **-ти** виступає як аналог флексії, тобто як квазіфлексія у межах парадигми.

Рухомий наголос має позначки **002** (у межах основи), **ОФ** та **ФО** з додатковими числовими та буквеними символами (у межах словоформ). Наприклад, СН **ОФ6** представляє складний випадок наголошування: *взяти, візьму, візьмеш..., взяв, взяла..., візьми...*, де випадає перша голосна основи. У майбутньому часі наголос переходить, починаючи з 2 особи однини, на вставну голосну, яку в схемі позначено як **02**, тобто в інфінітиві умовно вона би займала другу позицію. У минулому часі наголошення форми *взяв* позначено як **Ф** за відсутності флексії і аналогічно наголосу в інших формах цієї підпарадигми. Схеми наголошування становлять недостатньо розроблену теоретичну проблему української словозміни, адже традиційно головну увагу приділяють формотворенню без урахування наголосу [39: 127], тобто формотворенню в письмовому, а не усному мовленні.

Третій, факультативний, складник коду подає інформацію про буквені заміни в основах при формотворенні, тобто відомості про орфографічне відображення звукових змін у слові під час творення певних його форм. Таблиці операцій таких заміни побудовано за іншим принципом, ніж розглянуті вище. До операцій заміни (у тому самому рядку) вказано позицію в основі словоформ, де відбувається заміна, граматична інформація до словоформ (відмінок, число в імен, особа, час, спосіб, рід, перелік префіксів до дієслова, якщо заміни літер відбуваються в префіксах), позначка операції і приклад. Нагадаємо, що операції заміни виконують відносно вихідної форми також і в дієсловах, тобто відносно інфінітива. Зауважимо, якщо в схемах наголошування враховувалися позиції голосних в основі, то операції заміни прив'язано до позицій усіх букв, які рахують також з кінця основи.

На користь підходу до визначення позиції букви з кінця основи треба навести відповідні доказові аргументи. По-перше, в українській мові як флективній у слів з одним типом парадигми найстабільніша частина — кінцева частина основи, на межі якої відбуваються словозмінні перетворення. А саме, заміна флексій у граматичних формах (справа), яку супроводжують морфологічні чергування (заміна звуків чи літер на письмі) — зліва не далі четвертої позиції з кінця чи в останній позиції основи, що було визначено експериментально (виняток становлять зміни в префіксах дієслів), а також рухом наголосу в діапазоні від третьої голосної з кінця основи до кінцевої голосної флексії (*сковород-а* — *сковород-и*). По-друге, слова, однотипні за словозмінними показниками, дуже відрізняються за довжиною основ (за умови однаковості флексійних наборів) і мають різні лексичні значення (*фея* — *мафія* — *гіпертонія* — *імперфективація*) або різну словотвірну

структуру (*хотіти* — *захотіти* — *розхотіти* — *перехотіти* чи *насос* — *вакуум-насос* — *електронасос* — *розчинонасос*). Тому саме позиція букви, яку вираховуємо з кінця основи, є стабільною словозмінною характеристикою слова, коли основа виступає як не подільна на морфемі одиниця.

Релевантними є й пусті інтервали між буквами, тобто позиції, куди буде вставлено випадну голосну (наприклад, **0/о** в позиції 2÷1 — *книжк-а/книжок-0*). Операціями заміни вставляють чи замінюють окремі літери чи кілька літер (*мститися/мищуся*) — **ст/щ**, зокрема, як послідовність літер можна вставляти або вилучати основотвірні суфікси (*мати/матері* — **0/ер**, *громадянин/громадяни* — **ин/0**).

Ми розглянули всі складники кодів типових парадигм, для опису яких було створено спеціальну метамову. Як показано, флексійні набори позначено числом. **Це** — основний символ у коді, що вказує на тип словозміни. Про відхилення від нього, появу підтипів певного типу, свідчать додаткові буквені символи (перші літери назв відмінків в іменних частин мови чи підпарадигм дієслів), з додатковими позначками числа (у круглих дужках). У дужках також записано символи дієслівних підпарадигм, якщо є кілька варіантів форм з однаковим граматичним значенням: пор. **1т** (*зірвати* — *зірву*, *зірвеш/зірвеш...* та **1(т)** *схотіти* — *схочу/схочу*, *схочеш...*). Квадратні дужки використано для зазначення виняткових форм у парадигмах: **вилов** 7[дм], не утворено форми давального і місцевого відмінків з флексією **-ові** за правилом милозвучності (*виловові*).

Наявність додаткових символів у позначках окремих характеристик кодів дає можливість визначати типологію відхилень від основних позначок, графічно найпростіших, тобто відхилень у самих парадигмах слів від основного зразка. Вивчення таких відхилень є важливою теоретичною проблемою, адже воно покаже усталеність/неусталеність певних частин словозмінної системи і напрямки тих чи тих змін у її структурі. Крім того, результат такого дослідження дасть можливість уточнити шкільні та вишівські програми навчання словозміни української мови, розподіляючи матеріал від простого до складнішого не на інтуїтивній, а на науково обґрунтованій фактичній основі.

Розпочинаючи роботу над «Грамматичним словником української літературної мови. Словозміна», укладачі якнайповніше проаналізували відомості про словозміну в науковій літературі та словниках. Було окреслено також і коло майбутніх користувачів Словника, серед яких ми бачили науковців, учителів і викладачів, учнів і студентів, представників засобів масової інформації, перекладачів, державних службовців різних гілок влади та представників недержавних структур, які за родом своєї діяльності мають створювати офіційні документи державною мовою, фахівців у галузі комп'ютерного опрацювання мовної інформації, а також усіх, хто любить українське слово і цікавиться його науковим вивченням.

Для більшості з цих користувачів Словник є зібранням інформації про систему словозміни сучасної української літературної мови, нормативний правопис і вимову словоформ, адже на відміну від орфографічних словників і словників наголосів, він подає повні парадигми реєстрових слів. Словник стане у пригоді при створенні нових словників (зокрема орфографічних та орфоепічних) для визначення точнішої обов'язкової інформації про форми слів, що викликають труднощі творення, правопису й наголошування. За кодами Словника визначено парадигматичні словозмінні класи слів, до яких інформацію подано однаково на відміну від орфографічних словників. Пор., наприклад, подання в академічних орфографічних словниках однотипних за формотворенням слів: *новосілля, -я, р. мн. -іль — поділля, -я* (низовина); *подвір'я, -я, р. мн. -їв — повір'я, -я; маляр, -а, мн. -и, -ів — ювіляр, -а; дуенья, -ї, ор. -єю, р. мн. -ній, піранья, -ї, ор. -єю*, або неповне подання однотипної інформації про змінювання у слів-омографів: *виходити, -джу, -диш; нак. -бдь; виходити, -джу, -диш* [32; 43]. Завдяки зворотному порядку розташування в Словнику, слова з однаковими типами парадигм легко визначати за кінцевими буквосполучками.

«Граматичний словник української літературної мови. Словозміна» є узагальненням відомостей про сучасну словозміну. Він містить не тільки загальновідомі форми слів, а й форми, визнані, але не кодифіковані в граматиці мови (залишки форм двоїни, особливий статус форм місцевого відмінка з прийменником *по*). У Словнику уточнено й змодельовано у формі кодів за допомогою позначок окремих словозмінних характеристик відмінності типів парадигм у межах традиційних відмін іменних класів. Уважаємо, що певні зміни потрібні і в усталених до сьогодні граматичних описах, зокрема, для уточнення навчальних програм з української мови, адже шкільні та вишівські програми й методики вивчення української мови виходять з опису словозміни в академічній граматиці 1969 р. і не враховують часом її розмаїття та переваги в реальній сучасній мовній практиці.

Значно збільшилася кількість дієслівних словозмінних класів у Словнику порівняно з їхньою кількістю в [39] та [6] за рахунок використання таких характеристик словозмінної парадигми, як флексійний набір, схема наголошування та зміни в основі, а не тільки співвідношення між основою інфінітива й основою теперішнього часу (докладніше див. статтю Ю. В. Романюк [36]). На думку укладачів, Словник надає великий фактичний матеріал для нових теоретичних узагальнень про підсистему дієвідмінювання.

Цікавою теоретичною проблемою є й порівняння окремих характеристик типів парадигм іменників різних родів, особливо схем наголошування та змін в основі, а також кількості різних флексійних наборів, що свідчить про усталеність або незакінчене формування словозмінних підсистем, зокрема іменників II відміни порівняно з іменниками I відміни на сучасному етапі розвитку української мови. Окремо можна

визначати як в іменних, так і в дієслівних типах парадигм регулярності ускладнення найпростіших типів словозміни — за рахунок схем наголошування і змін в основах, здійснити їх порівняльний аналіз для визначення додаткових характеристик протиставлення імен та дієслів.

Новою інформацією для сучасних граматик може бути обчислення алгоритмічної складності формотворення української мови, тобто визначення кількості правил, за якими породжують типову парадигму або, навпаки, за якими сукупність форм слова «збирають» в лему, або у вихідну його форму [24].

Спеціальне дослідження за матеріалами Словника може становити перевірка й упорядкування варіативних форм слів. Для цього треба проаналізувати певний обсяг сучасних текстів різних функціональних стилів або жанрів з метою визначення доцільності збереження певних варіантів словоформ, і в нових словниках і граматиках подавати парадигми словозміни в обсязі, уточненому за реальним станом функціонування української літературної мови. Для цього вкрай потрібні показові корпуси текстів різних функціональних стилів сучасної української мови. На жаль, в україністиці відсутній національний корпус української мови. У загальному доступі є дослідницький корпус сучасної української мови обсягом у 13 млн. словоформ, який створює під керівництвом Н.П. Дарчук лабораторія комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (режим доступу www.mova.info).

Дотичним до цього є дослідження складу унікальних типів парадигм, продуктивних і непродуктивних типів словозміни, результати таких досліджень слід також відобразити в нових українських теоретичних і практичних граматиках.

Отже, в системі словозміни української мови є багато проблем, що потребують свого розв'язання на нових теоретичних і методико-процедурних засадах (про можливості використання відомостей граматичного словника в теоретичних мовознавчих дослідженнях див. також міркування російської дослідниці О. В. Кукушкіної [25]).

Матеріали Словника зручно використовувати у процесі викладання й вивчення української мови як рідної і як іноземної завдяки докладнішому і розширенішому, ніж у сучасних граматиках і довідниках, представленню типів формотворення та окремих характеристик парадигм. Тим більше, що є інформація про частоту різних типів (Додаток 3 у Словнику), що дає можливість визначити послідовність викладання словозмінної парадигматики: від регулярних типів словозміни в початкових елементарних курсах до її унікальних типів у поглиблених курсах.

Спеціалісти з комп'ютерної лінгвістики мають можливість формувати словники омонімів словоформ, розробляти лематизатори й словники лексем, уточнювати граматичну інформацію про словоформи (зокрема про форми обмеженого числа, які зазвичай не виділяли як самостійні складники словозмінних парадигм) з метою використання

в системах автоматичного морфологічного, синтаксичного та семантичного аналізу тексту. Останні стають все важливішими в новій лінгвістичній галузі — корпусній лінгвістиці — для граматичного розмічування текстів. За схемами наголошування є можливість у текстових словоформах автоматично ставити наголоси, що дасть змогу вибирати навчальні тексти для читання.

Особливою проблемою є визначення типу парадигми нових слів. Для цього можна використати буквену структуру словоформ нових слів (зокрема кінцевих буквосполук), порівнюючи їх з реєстровими словами Словника, як це вже зроблено, наприклад, у Національному корпусі російської мови [29].

«Граматичний словник української літературної мови. Словозміна» започатковує укладання словників нового типу, що відтворюють стан словозміни в певний період розвитку української мови. У ньому уніфіковано подання слів з однаковою словозмінною парадигмою завдяки прийнятій моделі парадигми на основі трьох характеристик — флексійного набору, схеми наголошування та змін в основі слів. За останні роки українська мова демонструє тенденції прискореної динаміки змін на різних рівнях, що в майбутньому може вплинути і на стан словозміни. Наприклад, спостерігаємо збільшення кількості іменників чоловічого роду, які в місцевому відмінку однини мають чергування приголосних **г/к/х** — **з/ц/с**: *На Житомирщині рецидивіст тримав у **страсі** п'ять районів; Тут, на цій сторінці, імена сільських постачальників, а цифри після їхніх прізвищ указують на сторінки в **гросбусі**, де ведуться їхні рахунки; Український боксер Віталій Кличко зустрінеться на **ринзі** із британцем Девідом Хеем; У пасажирському **потязі** «Чернівці-Київ» стався потужний вибух; Спідвей по-нашому — Тоні Рікардсон знову на **треці!**; Вбивство на Ужгородщині: лікарка в **шоці** від побаченого; Азаров оголосив війну своїм клонам у **Фейсбуці** і **Твіттері** (всі приклади з ресурсів Укрнету 2012 року). Про тенденцію вживати форми множини від слів, віднесених до *singularia tantum*, ішлося вище. В одному з останніх перекладів з англійської [26: 105] натрапляємо на форму род. мн. *мет* від слова *мета*, яку дотепер замінювали на форму слова *ціль* — *целей*. Якщо такі тенденції усталюватимуться, майбутнім мовознавцям буде необхідно врахувати ці зміни в нових виданнях граматик і граматичних словників, точкою відліку для яких стане перший в україністиці «Граматичний словник української мови. Словозміна»-2011.*

1. Алексієнко Л.А., Козленко І.В. Граматичний словник українських дієслів. — К., 1998. — 443 с. — Т. 1 (А-О).
2. Ахманова О.С. Число // Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966. — С. 516.
3. Бибик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів — тлумачення, словотворення та слововживання. — Х., 2006. — 623 с.
4. Вихованець І.Р. Дві версії про місцевий відмінок // Мовознавство. — 1994. — № 1. — С. 25–30.

5. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. — К., 1982. — 208 с.
6. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. — К., 2004. — 398 с.
7. Городенська К. Граматичний словник української мови: сполучник. — К.; Херсон, 2007. — 339 с.
8. Городенська К.Г. Словник української словозміни / Вісник НАН України. — 2012. — № 4. — С.63-67.
9. Граматычны слоўнік дзеяслова / навук. рэд. А.І. Падлужны, В.П.Русак. — Мінск, 2007. — 1252 с.
10. Граматычны слоўнік назоўніка / навук. рэд. А.Я. Міхневіч, В.П. Русак. Мінск, 2008. — 1379 с.
11. Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя / навук. рэд. В.П. Русак. — Мінск, 2009. — 1176 с.
12. Занітко А.П., Данилюк І.Г., Ситар Г.В., Шукіна І.А. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. — Донецьк, 2007. — 416 с.
13. Зализняк А.А. Грамматический словарь русского языка. Словоизменение. — М., 1977. — 880 с.
14. Інтегрована лексикографічна система «Словники України». — К.: 2001 — 2008 (Сайт «Словники України on-line», [Електронний ресурс] — Режим доступу www.ulif.org.ua)
15. Історична граматика української мови. Частина II. Морфологія. — К., 1957. — 223 с.
16. Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови. — К., 2002. — 912 с.
17. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Карпіловський В.С., Недозим Т.І. Словник афіксальних морфем української мови». — К., 1998. — 434 с.
18. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Шкільний словотвірний словник сучасної української мови. — К., 2005. — 264 с.
19. Комп'ютерна програма РУТА. — К.: 1997
20. Комп'ютерна програма ПЛАЙ. — К.: 2001
21. Критська В., Пуздирева Т. Словоформи обмеженого числа (limited number) у парадигмі іменника (матеріали до комп'ютерної граматики української мови) // Українська мова. — 2004. — № 4. — С.17-21.
22. Критська В.І. Опис системи словозмінних парадигм (підходи і реалізація) // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність. — К., 2009. — С.153-161.
23. Критська В.І., Недозим Т.І., Орлова Л.В., Пуздирева Т.К., Романюк Ю.В. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / Відп. ред. Н.Ф.Клименко. — К., 2011. — 760 с.
24. Критська В. Алгоритмічна складність формотворення в українській мові (постановка задачі) // Комп'ютерна лінгвістика: сучасне і майбутнє: Матер. Міжнар. наук.-практ. конференції. — К., 2012. — С.34-36.
25. Кукушкіна О.В. Словарная база данных «Грамматический словарь русского языка А.А.Зализняка» и некоторые результаты ее исследования // «Алманах «GOVOR». — 1997. [Електронний ресурс] www.philol.msu.ru/
26. Лендау С.І. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії. — К., 2012. — 480 с.
27. Матвіяс І.Г. Іменник в українській мові. — К., 1974. — 184 с.
28. Морфемна структура слова. — К., 1979. — 334 с.
29. Національний корпус російської мови // [Електронний ресурс] — Режим доступу / guscoproga.ru/
30. Обернений частотний словник сучасної української художньої прози. — К., 1998. — 958 с.
31. Орфографічний словник української мови / Укл. С.І.Головащук, М.М.Пешак, В.М.Русанівський, О.О.Тараненко. — К., 1994. — 864 с.
32. Орфографічний словник української мови. — К., 1975. — 856 с.
33. Орфоепічний словник української мови: у 2-х т. — К., 2001-2003.
34. Полога Л.М. Словник українських морфем — Л., 2001. — 448 с. — 2-е вид.

35. Пономарів О. Вперше в українському мовознавстві. — Освіта. — 1-8 лютого 2012. — № 5. — С.5.
36. Романюк Ю. Типологія української дієслівної парадигми: регулярність і унікальність // Українська мова. — 2012. — №4. — С. 41–54.
37. Сологуб Н.М. Варіантні флексії місцевого відмінка однини іменників II відміни // Морфологічна будова сучасної української мови. — К., 1975. — С.83-95.
38. Структурна граматики сучасної української літературної мови. Проспект. — К., 1972. — 99 с.
39. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. — К., 1969. — 583 с.
40. Тараненко О.О. Словозміна української мови. — Nyíregyháza, 2003. — 199 с.
41. Українська мова: Енциклопедія. — К., 2007. — 854 с. — 3-є вид., зі змінами і доповненнями.
42. Український правопис. — К., 1993. — 240 с. — 4-е вид., виправл. і доп.
43. Український орфографічний словник. — К., 2009. — 1011 с. — Вид. 9.
44. Федурко М. Lexicographis secundus post herculem labor / Українська мова. — 2012. — № 1. — С.131–135.
45. Частотний словник сучасної української художньої прози: У 2-х т. — К., 1981.
46. Яценко І.Т. Морфемний аналіз: Словник-довідник. — К., 1980-1981. — Т. 1–2.
47. Słownik gramatyczny języka polskiego. — Warszawa, 2012. — CD + 182 s. — Wyd. II.

Стаття надійшла 22.11.2012

Valentyna Krytska

Kyiv

«GRAMMATICAL DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE. INFLECTION» IN THE THEORY AND PRACTICE OF MODERN LINGUISTICS

Possible ways of using materials of «Grammatical Dictionary of the Ukrainian Literary language. Inflection» in solving of contemporary theoretical and applied problems of Ukrainian Linguistics are proposed in this article.

Key words: inflection, inflectional paradigm model, word form inflections, stress pattern, sound-changes in stem, inflectional paradigms system.

Мовна мозаїка

ВАЛЬПУРГІЄВА ЧИ ВАЛЬПУРГІЙНА НІЧ?

У відомому фразеологізмі **вальпургієва ніч** (бучний нічний бенкет, розкішне, нестримне гульбище) форма присвійного прикметника *вальпургієва* вказує на те, що її утворено від чоловічого імені **Вальпургій** за допомогою суфікса **-ів**, пор. аналогічні: *Вергілій* — *Вергілієва поема*, *Горацій* — *Горацієва ода*. Насправді ж героїню легенди звали *Вальпургія*. Від цього жіночого імені в українській мові присвійний прикметник потрібно утворювати за допомогою суфікса **-їн**, тобто він повинен мати форму **вальпургійна**. Л. Костенко вжила в цьому фразеологізмі простішу для вимови форму прикметника — *вальпуржина*, яка словотвірно пов'язана з іменем *Вальпурга*.

Отже, зважаючи на вихідне ім'я **Вальпургія**, правильним є фразеологізм **вальпургійна ніч**.

Галина Голосовська